

DOMAČ

KOLENDAR

SLOVENSKI

za

navadno leto

1863.

Ucit. knjižnica

Inv. štev. 1026

Spisal

P. Hitzinger,

farar in dekan Postojnski.

Osmi pomnoženi tečaj.

S podobšino škofa Friderika Baraga.

V Ljubljani 1862.

ZALOŽIL JANEZ GIONTINI.

Natisnil J. Rudolf Milic.

**Blagor obeta se semtertje,
Dalje pa manj ga nahaja se;
Pravi pa blagor je gor z nebés,
Bog ga to leto nam daj zares.**

B 875

E. 9009140

Ozir po svetu.

Pervine naravnih stvari.

Ko se človek ozira po svetu, naj mu ne bo zadosti s tem, če le po večjem in po vnanjem pregleduje stvari na zemlji ali na nebesu; ugodno naj mu prihaja tudi to, če spoznava znotranjo snovo in sostavo vidnih reči. Nekdanji naravoslovci niso skoraj nič preiskovali znotranje tvarine zemljskih stvari; temuč so z neučeno množico vred terdili, da so vse le iz štirih pervin ali elementov sestavljene, iz zraka, zemlje, vode in ognja. Sedanji naravoslovci so zveršili posebno vednost, ki vé zemeljske telesa na drobno ločiti v svoje pervinske dele, in se zatega voljo imenuje ločba ali kemija; tedaj so našli veliko več raznih pervin, ter jih zdaj štejejo do 62 skupaj.

Nektere stvari so samo iz ene pervine; na pr. čist ogel, žveplo, železo, zlato. Nektere pa so iz dveh, treh in tudi več pervin v manjših in večjih merah; na pr. voda, ki je iz vodenca in kiselca; jeklo, ki je iz železa in ogljenca; apnenik, ki je iz apnenca, ogljenca in kiselca; les, ki je iz kiselca, vodenca, ogljenca in še drugih tvarin. Različen pa je stan, po katerem so drobci pervin v sleherni stvari združeni. Nektere stvari so terde, in njihovi deli so stanovitno strenjeni; na pr. les, kamen, ruda. Nektere pa so tekoče, in njih drobni deli se kot v kapljah med seboj pretakajo, so z besedo kapljivo tekoče; na pr. voda, olje, živo srebro. Nektere zopet so tekoče, pa njihovi drobci se razpenjajo na vsako stran, nasproti se v zapertem prostoru dajo skupaj stlačiti in stisniti, so z besedo razpenljivo tekoče; na pr. navadni zrak, vodni sopar. Enako je tudi s stanom pervinskih tvarin; ene so terde, druge kapljivo tekoče, tretje razpenljivo tekoče. Nektere razpenljivo tekoče tvarine se sicer dajo tudi to-

liko stisniti, da prejdejo v kapljivo tekočino; nekatere pa se ne dajo nikakor toliko stisniti, in se vedno obderžijo v razpenljivem stanu, so z besedo gazi ali plini.

Pervine po posebnih lastnostih razpadajo v dve versti. Ene imajo svoj razločen lesk, dobro sprejemajo toploto in elektriko, se ne dajo v vodi razpustiti, se pa raztopijo v ognji, se prav pripravljene dajo tudi kovati in raztegovati; zatoraj se imenujejo kovine ali metali; na pr. železo, srebro, zlato. Ene pa nimajo nobenih tacih lastnost, in tedaj se imenujejo nekovine ali metaloidi; na pr. ogljenec, žveplo, kremenovec. Pa med kovinami so nekatere bolj lahke, v primeri z vodo manj ko petkrat toliko teške; nekatere so bolj teške, na pr. železo, ki je zkoraj 8krat, zlato, ki je 19krat toliko teško kot voda. Med težkimi kovinami so nekatere drage ali žlahtne, na pr. zlato, srebro, platina; druge so nedrage.

Po takem razločku so sledeče pervine do slej znane.

I. Nekovine ali metaloidi.

1. **Kislec** se sam zase kaže le v podobi plina ali gaza; v taki podobi se izvede iz stvari, v katerih je združen z drugimi pervinami, na pr. iz cinobra, kjer je zvezan z živim srebrom. Sam na sebi nima ne duha ne okusa, tudi je za oko neviden, kakor na pr. navadni zrak; sam tudi ne gori, pomaga pa, da druge stvari toliko bolje gorijo. Kislec je tudi za življenje človeško in živalsko posebno potreben; v navadnem zraku je med 100 deli zraven 77 delov solitrovca 23 delov kiselca, in ko dihamo, ravno kislec obderžujemo v sebi, solitrovec pa puhamo iz sebe. Sploh se kislec druží in veže skoraj z vsemi drugimi pervinami; nahaja se zlasti v kislinah, v mnogih soleh, kamnih in rudah, sploh pa v vseh živalskih in rastlinskih stvareh.

2. **Vodeneč** je kakor kislec sam na sebi le v plinovi podobi; tudi nima ne barve, ne duha in okusa. Je naj ložji med vsemi plini, v njem ne more nič živeti ne goreti; sam pa se da zažgati v na-

vadnem zraku. Prost vodenec se ne nahaja nikjer v naravi; s kiselcom zvezan pa je v vodi tako, da 100 delov vode obsega 11 delov vodenca in 89 delov kiselca. Tudi z drugimi pervinami se mnogokrat veže, zlasti pa se nahaja v vseh živalskih in rastlinskih stvareh.

3. **Solitrovec**, tudi **trohnelec** ali **gnjilec**, se sam zase tudi le kaže kot plin brez barve, brez duha in okusa, sam ne gori, in v njem tudi druga stvar ne more goreti ne živeti. Prostega solitrovca se naj več nahaja v zraku, ki je zmes enega dela kiselca s 4 deli solitrovca; z drugimi tvarinami združen je zlasti v solitru, tudi v amonijaku. Mnogo se ga nahaja pri živalih v kervi in v mesu, pri rastlinah v beljaku in žlezi; o trohnenji in gnjitji teh stvari se solitrovec odločuje od družih pervin.

4. **Ogljenec** je tvarina brez duha in okusa, ki rada gori, pa se ne da ne v ognji raztopiti, ne v vodi ali drugi stvari razpustiti. Naj bolj čist se nahaja v dragem svetlem demantu, dalje v črnem grafitu, deloma z drugimi tvarinami zvezan je v navadnem oglji, bodi si rastlinsko, živalsko ali kamnjeno; ogljenca zlasti rastline potrebujejo za svojo rast, ter ga jemljejo iz zraka, kjer je tudi po malih delih zmešan s kiselcom in solitrovcom.

5. **Žveplo** je bledorumena od nekdanj znana tvarina, ki se v vodi ne razpusti, pa rada gori, in pri tem zopern duh in plavkast plemen kaže. Žveplo se semtertje na zemlji čisto nahaja, drugod je z rudami zvezano, deloma je tudi v rastlinskih in živalskih stvareh.

6. **Fosfor** je rumenkasta, osku podobna stvar, ki se v temi sveti, in se v srednji toploti ali po malem dergnenji lahko vname; zatoraj se posebno rabi za vžigavne klinčke. Nahaja se zlasti v živalskih kosteh, pa tudi v rastlinskih semenih; je hudo strupen.

7. **Klor** se sam na sebi kaže v podobi zelenkasteга plina ali gaza; močno stlačen daje zelenkasto tekočino. Nahaja se ga veliko po zemlji, zlasti v navadni soli, tedaj tudi v morji, solnih virih, solnem kamenji. Klor beli vse barve, popravlja kužen zrak.

8. **Kremenovec** je sam na sebi terda rijava stvar, ki nima leska, in se ne da raztopiti. Nahaja se ga obilno na zemlji zlasti v kamenji, v kremenu, kresivneku, mlinšku, navadnem pesku, kjer je združen s kiselcom; tudi dragi kamni, kristal, kalcedon, karneol in opal, so iz kremenovca.

9. **Selen** je sivkasta ali rijavkasta, malo leskeča stvar, ki lahko gori kot žveplo. Nahaja se z žveplom zvezan v nekterih rudah.

10. **Brom** je rujava, hudo dišeča tekočina, ki se zlasti dobiva v morji, solnih virih, tudi v morskih rastlinah in živalih.

11. **Jod** je temnosiva hudo dišeča stvar, ki se nahaja v nekterih rudah, v slanih in kislih vodah, v morskih rastlinah in živalih, zlasti v morski travi in gobi. Rabi se za zdravila, zlasti za napravo fotografij.

12. **Fluor** se sam zase da le kot plin odločiti; nima barve, in hudo razjeda druge stvari. Dobiva se zlasti v plaviku, nekem apnenku, ki pospešuje raztopljenje rude in stekla.

13. **Bor** se kaže kot temnozelen prah, ki se v vodi ne raztopi, pa v večji toploti zgori. Dobiva se iz borasa, nekakošne soli, ki se rabi pri toplenji in varjenji kovin.

II. Kovine ali metali.

a. Lahke kovine.

1. **Pepelovec** je terda, leskeče bela tvarina, ložja od vode; celo rada se s kiselcom edini in gori, ter s tem in ogljencom vred dela navadno lugovo sol. Dobiva se v pepelu, tudi v vinskem kamnu, v ilovici, v slanih in kislih vodah.

2. **Soljenec** je celo bela in leskeča tvarina, ki se s kiselcom manj rada veže kot pepelovec. Nahaja se s klorom združen v navadni soli, tedaj tudi v morji in v slanih vodah; s kiselcom in ogljencom daje neko lugovo sol, sodo po imenu.

3. **Apnenec** je svetlobela tvarina, ki se v vodi razpuša, nahaja se po zemlji zelo razširjen v raznih plemenih apnenka, v marmorji, soldanu in

mavcu, v živalskih kostéh in lupinah, v nekterih rastlinskih delih.

4. Glinjenec ali alumin je srebernobela, močno leskeča kovina, ki se dobro da kovati in vleči, in je pri tem vendar bolj lahka. Glinjenec je po zemlji obilno razširjen, nahaja se v glinji, ilovci in sploh v vertni persti, v raznem kamenji, v strešnih škerlih; tudi dragi kamni, safir, rubin, ametist in topas so iz glinjenca.

5. Magnez, svetlobela, močnoleskeča in vlačna stvar. Dobiva se zlasti v gorjupi persti ali magnezii, v nekterem kamenji, v morski vodi.

6. Arsen ali arsenik je sivkastobela leskeča tvarina, ki se v hudem ognji razkadi s česnovim duhom; je silno hud strup. Nahaja se deloma čist, deloma z drugimi rudami zvezan; bela mišica je arsenik s kiselcom soedinjen.

7. Kamnjenec je tudi bela leskeča stvar kot prejšne dve pervini, le bolj terd; naj bolj lohak je med vsemi kovinami, le pol toliko težak kot voda. Dobiva se v nekterem apnenem kamenji in v nekterih kislih vodah, ter dela, da stvari v tiste vmočene, okamnijo.

8. Barij je tvarina svetlobela, terda, ki se pa topi v hujem ognji. Nahaja se v baritu, nekem posebno težkem kamenji.

9. Stronec je bela tvarina, ki se nahaja v stroncijanitu, nekem zelenem kamnu.

10. Sladnec ali beril je sivkasta leskeča tvarina, ki se nahaja tudi v nekterih dražih kamnih, v berilu in evpasu.

11. Zirkon je črnkasta malo leskeča tvarina, ki se dobiva v nekterih kamnih, v zirkonu, dragem hiacintu.

12. Tor je temnosiva stvar, ki se dobiva v nekterih kamnih, toritu in monacitu.

13. Telur je sivkasta zelo leskeča tvarina, ki se nahaja z nekterimi kovinami zvezana.

14. Cer je siva leskeča kovina, ki se dobiva v nekterih rudah.

15. Lantan;

16. Didim;

17. Jiter;

18. Erb;
19. Terb; in
20. Nor; vse te kovine bolj ali manj sivkaste se le po malem nahajajo med drugimi kovinami.

b. Teške kovine.

1. Platina je naj težja kovina, 21krat težja od vode, nekoliko bolj sive barve je od srebra, se da močno razvleči in raztegniti; v ognji se ne da raztopiti, le v mešanici solne in solitrove kisline se zamore razpustiti in izčistiti, in potem se zamore kovati. Ta kovina se nahaja zlasti v južni Ameriki, in potem v Uralskem pogorji na Ruskem; na vrednost se ceni za osemkrat toliko od srebra.

2. Zlato je naj dražja kovina, v primeri s srebrom se ceni petnajstkrat toliko vredno; je tudi za platino naj težje, 19krat težje od vode; barve je lepo rumene, in močno leskeče; se da prav obilno vleči in raztegovati, pri močnem ognji se zamore raztopiti. Zlata se naj več nahaja v južni in srednji Ameriki in v Avstralii, kdaj tudi v azijanski Indii, v Evropi pa ima tistega naj več Ogersko in Erdeljsko.

3. Srebro je lepo bele barve, in močno leskeče, 10krat je težje od vode, se da v močnem ognji topiti, tudi lično izdelovati in močno vleči, se tedaj po dragoti precej za zlatom in platino šteje. Nahaja se v zemlji deloma čisto, deloma z drugimi kovinami soedinjeno, deloma v raznih rudah zamešano. Naj več srebra se dobiva v južni in srednji Ameriki, v Uralskem pogorji na Ruskem, po tem tudi na Francozkem, na Ogerskem, Českem in Saksenskem.

4. Živo srebro je draga, po barvi srebru podobna kovina, 13krat težja od vode; le v hudem mrazu je terdo, drugač pa je tekoče, in v hudi vročini se v sopar spremeni. Nahaja se v zemlji deloma čisto, deloma pa zlasti z žveplom združeno v cinobru. Naj več živega srebra se dobiva v Idrii na Krajskem, v Almadnu na Španskem, pa tudi v južni Ameriki.

5. Baker ali kupër je rudeče barve, skrat težji od vode; se v hudem ognji precej lahko da

topiti, tudi se zamore dobro kovati in vleči; šteje se med nedrage kovine. V zemlji se dobiva deloma čisto, deloma v rudah zamešano; naj več ga prihaja iz severne Amerike, iz Uralskega pogorja, pa tudi iz Ogerskega in Banata.

6. Cín je plavobelkaste barve, 7krat težji od vode; se zadosti lahko da topiti, pa se ne da obilno vleči, šteje se med nedrage kovine. Naj več se ga nahaja v izhodni Indii; dalje v Anglii, tudi na Českem in Saksonskem; v zemlji se ne dobiva čist, temuč le s kiselcom soedinjem, ali z drugimi kovinami združen.

7. Cinek je sivobebe barve, 7krat težji kot voda; se zadosti lahko da topiti, pa ne obilno vleči. V zemlji se dobiva naj bolj s kako kislino ali z žveplom združen; nahaja pa se zlasti v Anglii, Nemčii, na Ogerskem, Poljskem in Koroškem.

8. Nikel je bele barve, Skrat težji od vode, se da obilno vleči pa težko topiti. Nahaja se s kuprom in z arsenikom združen zlasti na Českem, Saksonskem, tudi na Ogerskem, v Francii in Anglii.

9. Svinec je plavosive barve, 11krat toliko težak kot voda, da se vleči in se topi zadosti lahko. Čist se le malokrat nahaja, včasih je s kako kislino združen, največkrat pa z žveplom soedinjen. Dobiva se na mnogih krajih, na pr. na Koroškem, Českem in Ogerskem, v nemških deželah.

10. Železo je med vsimi kovinami za človekovo rabo naj bolj koristno, pa tudi po vsi zemlji prav obilno razširjeno. Čisto je belosive barve, zlo leskeče; Skrat je težje od vode, naj bolj terdo in vlačno med raztegljivimi kovinami; v ognji razbeljeno se omeči in se da kovati in variti, v prav hudem ognji se da topiti; magnet železo nase vleče, in samo tudi rado sprejema magnetično moč. Železo se malokdaj nahaja čisto, na pr. v Francii, v severni Ameriki, v kamnih ki z zraka v časih padajo; naj večkrat se po zemlji dobiva z žveplom ali s kiselcom soedinjeno v rudah; po malem se nahaja tudi v rastlinah in živalih, tudi v kislih vodah.

11. Bismut je rudečkastobebe barve, 9krat težji od vode; se da lahko topiti pa ne kovati. Nahaja se deloma čist, deloma s žveplom ali kiselcom

združen, dobiva se na Českem in Ogerskem, po Nemčii, Francii in Anglii.

12. Kobalt je rudečkastosive barve, 9krat težji od vode, je kerhek in maloleskeč. Dobiva se z arsenikom ali z žveplom združen na Štajerskem in Ogerskem, Nemškem in Švedskem.

13. Antimon je plavobelkaste barve, 6krat težji od vode, je kerhek, maloleskeč, in se lahko da topiti. V zemlji se nahaja deloma čist, deloma z žveplom ali s kiselcom združen. Dobiva se na Štajerskem, Tirolskem in Českem, po Nemčii in Francii.

14. Mangan je belosiva in maloleskeča, prav mehka in kerhka kovina, 7krat težja kot voda. Nahaja se naj večkrat s kiselcom soedinjen, in se dobiva zlasti po nemških deželah.

15. Volfram je sivobelega barve in maloleskeč; nahaja se s kiselcom združen v nekterih železnih in manganovih rudah v Nemčii in Anglii.

16. Molibden je plavosive barve, močno leskeč in kerhek; nahaja se zlasti z žveplom združen po Českem in Ogerskem, v Nemčii in družih deželah.

17. Krom je jeklenosive barve in kerhek; nahaja se le po malem ali samo s kiselcom združen, ali pa v železni rudi zamešan na Štajerskem, v Škocii in severni Ameriki; daje nekterim dragim kamnom, na pr. Smaragdu in Spinelu, lepo barvo.

18. Uran je belosivkaste barve in se le po malem nahaja zlasti s kako kislino združen na Saksonschem in Angleškem.

19. Titan je temnosive barve, in se le po malem nahaja s kiselcom soedinjen v apnenku na Koroškem, Štajerskem, Českem in po nemških deželah.

20. Vanad je rudečkastobelega barve, in se nahaja v nekterih rudah v Nemčii, Sibirii in Ameriki.

21. Kadem je plavosivkaste barve, in se nahaja s kiselcom ali z žveplom združen v nekterih cinkovih rudah na Nemškem.

22. Tantal je železnosive barve in se nahaja s kiselcom združen v nekterih rudah na Švedskem in v Ameriki.

23. Niob je sivkaste barve in se le po malem nahaja v Tantalom skupaj.
24. Palad,
25. Irid,
26. Ozem in
27. Rod so kovine belosivkaste barve, ki se le po malem nahajajo in samo v platinovi rudi.
28. Ruten in
29. Tal, belosive kovini, ki se le po malem dobivate v nekterih rudah.

Svete mesta, Jeruzalem, Betlehem in Nazaret.

V zgodovini človeštva so nektre mesta male judovske dežele na Jutrovem bolj znamenite, kakor velike mesta nekdanjih in sedanjih mogočnih kraljestev in cesarstev; svete mesta se imenujejo zavoljo svetih zveličavnih zgodeb, ki so se ondi spolnile. So pa te tri mesta: Jeruzalem, Betlehem in Nazaret.

Jeruzalem, prav po hebrejsko Jerušalajim, to je mesto miru, se naj poprej imenuje Salem, ondi, ko je duhoven Melkisedek očaku Abrahamu naproti prišel, krog l. 2080 pred Kristusom. Ko so Izraelci posedli obljubljeno deželo, se je mesto klicalo Jebus, in je bilo dano v Benjaminov del; pa prejšni stanovavci se Benjamincom niso dali zmagati. Kralj David se je l. 1043 pr. Krist. z vojsko polastil mesta in je ondi na hribu Sionu postavil svoj grad; tudi je mesto bolj razširil in z novim zidom obdal. Kralj Salomon je na drugem hribu na Morii l. 1000 pred Kr. sozidal veliki, lepi in bogati tempelj pravemu Bogu. Tudi je mesto bolj razširil in zlepšal, in sebi sozidal novo krasno palačo. Ker je bilo zraelsko kraljestvo po Salomonovi smerti l. 971 pr. Kr. razdeljeno, je Jeruzalemsko mesto ostalo srelišče manjšega gospostva, in je bilo za večje nevarnosti voljo močnejše zaterjeno. Vender je bilo mesto večkrat ptujim kraljem v plen; l. 586 pr. Kr. pa je babilonski kralj Nabuhodonozor z vojsko Jeruzalem

vzel, mesto in tempelj razdjal, in ljudstvo s kraljem Sedecijem vred v sužnjost peljal.

Za čas perzijanskega kralja Cira l. 536 pr. K. so se Judje povernili v svojo deželo, ter so mesto Jeruzalemsko in tempelj časoma zopet pozidali; samo tempelj ni bil ne tako mogočen ne tako bogat, kakor Salomonov. Spod perzijanskega gospodstva je l. 332 pr. Kr. mesto prišlo v oblast greškega kralja Aleksandra in dalje njegovih naslednikov; zmed tistih je kralj Antioh za l. 175 in dalje hudo stiskal judovsko ljudstvo, na hribu Sionskem je napravil terden grad, v tempelj je postavil podobo malikovo. Pa Juda Makabejski in njegovi bratje so mesto in deželo zopet rešili spod ptuje oblasti, tempelj v novo posvetili, mestno ozidje popravili in zaterdili, in s tistim tudi nižje mesto Akro oklenili. Makabejska rodovina je po tem mirno gospodovala v Jeruzalemu, dokler se l. 63 pr. Kr. brata Hirkan in Aristobul nista razperla za kraljestvo. Ta razpor je mogočnim Rimljanom dal priložnost, Jeruzalem pod svojo oblast spraviti; njihovi vodja Pompej je mesto z vojsko zmagal, in kralju Hirkanu dacijo naložil. Herodež Idumejec pa se je l. 38 pr. Kr. tako znal prikupiti Rimljanom, da mu je bilo judovsko kraljestvo izročeno; vender le z bitvo in morijo je zamogel Jeruzalem si pridobiti. Po tem pa je mesto tudi bolj zaterdil in zlepšal. Ob ozidji je postavil močnih stolpov, nasproti tempeljnu pa grad Antonijo; sebi pa je sozidal lepo palačo na hribu Sionskem in še več družih poslopij. Tudi tempelj je bil ves prezidan, svetišče je bilo iz lepega belega marmora, tudi znotraj bogato obdarjeno z zlatom in srebrom; krog svetišča so bile poredoma tri obširne lope, za duhovstvo, za ljudstvo in za druge narode. Pozneje je kralj Agripa še novo mesto Bezeto s starim združil, in še tisto z ozidjem obdal. Tako je bilo Jeruzalemsko mesto v Kristusovih dneh veliko, lepo in bogato; štelo je na pol milijona stanovavcov, ob velicih praznikih pa se je snidlo več ko še enkrat toliko ljudstva.

Pa ojstra osoda je zadela mesto, ki pravega Mesija ni hotelo spoznati, in ga je križalo na gori Kalvarii; vstaja zoper rimsko oblast je nad Jeru-

zalem l. 70 po Kr. nakopala strašno vojsko. Rimljani pod vodjem Titom so Jeruzalem oblegli, po silnih napadih zmagali, razdjali, požgali mesto in tempelj, da kamen na kamnu ni ostal; 100,000 ljudi je vojske, kuge in lakote konec našlo, in 97.000 jih je bilo vjetih in v sužnjost danih. Mnoge leta je bila gnjusoba razdjanja na svetem mestu; kar je judovskega ljudstva še ostalo v deželi, je bilo pokončano po hudi vstaji l. 135. Na to je cesar Hadrijan zopet novo mesto pozidal, in tudi novo ime, Elija kapitolina, mu je dal; na selišče tempeljna in na goro Kalvarijo pa je postavil podobe malikov; stanovavci v to mesto so bili napeljani iz družih dežel, judom ni bilo dano ondi se naseliti, kristjani pa so bili pomešani med neverniki.

Ko je cesar Konštantin sveti veri prostost dodelil, je sveto mesto kmalo se vse pokristjanilo, in zopet staro ime Jeruzalem sprejelo; sv. Helena cesarica je našla sv. križ, in nad Kristusovim grobom dala zidati lepo cerkev, in gora Kalvarija se je priklenila k novemu mestu; druga cerkev se je postavila na verhu Olske gore, ki je ostala na izhodni strani zunaj mesta. Jeruzalem se je zdaj štel med pglavitne mesta keršanske cerkve; pobožni popotniki iz vseh strani so obiskovali ondašne svetišča, cerkve in samostani so se množili v mestu in zunaj mesta. Po smerti cesarja Teodozija je Jeruzalem ostal pri izhodnem ali greškem cesarstvu. L. 616 je sicer perzijanski kralj Kosru Jeruzalem presilil, cerkve oropal in sožgal; pa cesar Herakli ga je l. 628 zopet zmagal in mu s svetim križem vred ves rop pobral. Kmalu po tem pa je sveto mesto za dolge leta prišlo nevernikom v oblast; l. 638 so mahomedanski arabljani pod kalifom Omarjem si prisvojili Jeruzalem. Kristjani so sicer smeli ostati v mestu, in ohraniti svoje cerkve, pa dajati so mogli dajico; na mestu nekdanjega tempeljna pa so mohamedanci sozidali lepo mošejo, ktera se še zdaj šteje za njih posebno svetišče.

Dokler je veliko arabljansko gospostvo pod Bagdaskimi kalifi skupaj stalo, so kristjani svoj stan še zadosti lahko prenašali; cerkve Jeruzalemske so jim bile proste puščene. Drugač pa je bilo, ko se

je veliko gospodstvo zdrobilo; egiptovski sultani, v katerih oblast je Jeruzalem prišel l. 972, so kristjane hudo zatirali. Še huje se je godilo, ko so Turki l. 1060 vzeli sveto deželo v svojo last; nikdar ni dežela tacega jarma prenašala, kakor tisti čas. Zatoraj se je keršanski svet vnel za sveto vojsko, in velike množice hrabrih bojevavcov so se zaznamnjale s svetim križem, ter so iz zahoda hitele na Jutrovo, zatertim vernikom v pomoč. Godefrid Buljijonski je pripeljal prvo križansko vojno pred Jeruzalem, je l. 1099 mesto vzel nevernikom iz rok, in ondi za kralja bil postavljen. Le s pomočjo zahodnih kristjanov se je Jeruzalemsko kraljestvo deržalo proti silovitim napadom Turkov in Arabljanov; marsiktera križanska množica je prihitela branit sveto mesto. Vender l. 1187 je egiptovski sultan Saladin Jeruzalem zopet odvzel kristjanom, in od tod je sveti kraj ostal v rokah nevernikov; samo da je l. 1517 spremenil gospodarja, ter je prišel v roke turškega sultana Selima, in tedaj še sedanji čas stoji v turški oblasti.

Jeruzalemsko mesto stoji na precej visokem svetu, 2200 čevljev nad morjem; razprostira se na treh hribih in v nižavi med tistimi, in na treh straneh ga obdajajo globoke, sterme grape. Vender sedanje mesto je veliko manjše, kakor je bilo pa nekdanje; v jugu in v severji je bilo kdaj dalje razširjeno. Na izhodnem delu je hrib Morija; ondi je kdaj stal Salomonov tempelj, zdaj se kaže znamenita turška mošeja. Proti južnozahodnemu koncu je hrib Sijon; ondi je bil kdaj Davidov grad, zdaj stoji na tem kraji cerkev in samostan armenskih kristjanov; nižje pod tistem je hiša, kjer je Gospod imel zadnjo večerjo. Od Sijonskega hriba proti severju in od Morije proti zahodu je hrib Akra z drugim dolejnim mestom; ondi je blizo tempeljskega ozidja nekdanja Pilatova sodna hiša, in bolj proti severju razvalina Herodeževe palače, memo sodne hiše od izhoda proti zahodu gre križev pot, žalostna cesta, po kateri je Gospod s smertnim lesom obložen hodil. Konec tega pota je gora Kalvarija, sama zase nizek skalnat grič, na katerem je Gospod umerl za blagor vsega človeštva; tega griča se derži zemljišče Božjega groba, nad katerim je velika cerkev vstajenja Gospodovega so-

zidana. Na eno stran te cerkve je velik samostan greških kristjanov; na drugo stran, pa dalje proti zahodu, je latinski samostan, s cerkvijo božjega Zveličarja, kjer stanujejo očetje frančiškanskega reda, varhi Božjega groba in oskerbniki ondašnih katoličanov. Gora Kalvarija je bila nekdanji čas zunaj mesta; ko se je pa Jeruzalem po velikem razdjanji zopet pozidal, se je mesto ravno na to stran bolj razširilo, tedaj je ta gora zdaj bolj v sredi med hišami.

Cerkev Božjega groba je bila sozidana v dneh cesarja Konstantina, poglavitno zidovje je še ostank tiste perve stavbe, pa v dolgem času so to cerkev razne osode zadele; ropali, požigali, podirali so jo Perzijani, Arabljani in Turki. V dneh križanske vojske je bila sicer pozidana in razširjena, po tem pa zopet razdjana; l. 1342 so očetje frančiškani ondi dobili stanovališče, in so svetišče zopet popravili. L. 1808 je cerkev Božjega groba pogorela, potem sicer se je zopet pozidala, pa tako slabo, da je zdaj nove velike poprave in preuredbe treba. Svetišče Božjega groba prav za prav ni ena sama cerkev, temuč več cerkev in kapel skupaj. Sveti grob je majhna za en seženj na vsako stran prostorna kapelica, znotraj z obilnimi lučmi razsvetljena, zunaj z belim marmorjem obdana; okoli te kapelice se razprostira okrogla cerkev, ob kraji z lopami in galerijami na stebreh obdana, in verhi v kuplo izbokana. Proti izhodu je k tej cerkvi pridelana greška cerkev, ki je obilno okinčana, in verhi tudi s kuplo zaperta; okoli tiste se tudi lope na stebreh verstijo. Na južni strani greške cerkve je kapela križanja Gospodovega z obzidano Kalvarsko pečino, na izhodni strani pa kapela znajdenja sv. Križa ali sv. Helene; una je višja, ta pa nižja od svetega groba, in po mnogih štablah se vanjo doli stopa. Od Božjega groba proti severni strani je cerkev prikazni Gospodove s stanovališčem očetov frančiškanov, proti južni strani pa armenska kapela. Dalje so še kapele žalostne Mater Božje in Marije Magdalene in druge.

Pogled na Jeruzalemsko mesto iz okolice se kaže veličasten. Hiše bele z ravnimi strehami, mnogo cerkev s kuplami, turške mošeje z oskimi visokimi

stolpi, vse to je razstavljeno čez hribe in nižavo; zraven je pa mestno obzidje, ki ga je napravil sultan Soliman I. 1542, visoko za 40 čevljev, in v obzidji mnogo terdih stolpov po 120 čevljev visocih; vrat pa je sedmero, skoz ktere se hodi v mesto od juga in severja, od izhoda in zahoda. Pa vhod v Jeruzalem je od treh strani težaven, ker ga obdajajo sterme grape in doline. Na izhodni strani namreč je Cedronska ali Jozafatova dolina s potokom, ki je večjidel suh; na južni strani je Hinomska, in na zahodni strani Gihonska dolina. Unstran Cedronske doline proti izhodu kipi Oljska gora kviško s trojnim verhom, 2556 čevljev visoko nad morjem. Malo po tem, ko se začne v višavo stopati, je Oljski vert ali Getsemani s skalnato duplino, kjer je Gospod molil; malo dalje je grob Marije Device iz skale izsekan, in nad njim cerkev njenega vnebovzetja. Verhi gore je mesto vnebohoda Gospodovega; ondi je bila kdaj lepa cerkev, zdaj pa je turška mošeja in keršanska kapelica.

Stanovavcov Jeruzalemskih se šteje na 30.000, veliko manj tedaj kakor nekdej; vmes so skoraj do polovice Mohamedani, za 10.000 je kristjanov, in za 5000 judov. Katoličani imajo svojega patriarha od l. 1840, greki ravno tako od l. 1845, evangeljci pa imajo svojega škofa od l. 1841; tudi imajo katoličani, greki in armenci svoje samostane.

Razun Jeruzalema se **Betlehem** še šteje med svete mesta. To mesto je bilo sicer od kdaj le majhno, in šteje samo 3000 stanovavcov keršanske vere; stoji na skaloviti višavi, dve uri od Jeruzalema proti jugu. Nekdej se je ta naselitev imenovala **E f r a t a**, t. j. rodovitna, pozneje pa se je klicala Betlehem, to je hiša kruha, ker okolica lepo žito donša. Onda blizo je bila kdaj Rahela Jakobova žena zakopana; pozneje se je tamkej rodil kralj David, zatoraj se kliče tudi Davidovo mesto. Naj bolj znamenit pa je ta kraj zavoljo rojstva Božjega Zveličarja. Častiti hlevce tega svetega rojstva se kaže na izhodni strani od mesta, in je prav za prav skalnata duplina, pet sežnjev dolga in dva široka, kjer so zdaj postavljeni trije altarji. Nad svetim hlevcom je veličastna cerkev Gospodovih jaselec, s peterimi ladijami na stebreh

in velikim korom, ki jo je sozidala cesarica sv. Helena; zraven je samostan, v katerim so očetje franciskani, tudi greški in armenski minihi.

Tretje sveto mesto je **Nazaret**, to je cvetlica, pač pravi cvet med drugimi izraelskimi mesti, ker je ondi svojo mladost preživel Božji Zveličar, in njegova sveta Mati Marija imela od prej svoje stanovišče. Mesto je sicer tudi le majhno, in šteje za 3000 duš, nekaj kristjanov nekaj mohamedanov; stoji pa v podnožji skalovitega hriba, obdano z lepo dolino, in je tri dni hoda od Jeruzalema proti severju. Ondi, kjer je bilo sveto stanovišče Gospodovo, je bila kdaj veličastna cerkev postavljena, cesarica sv. Helena jo je bila dala zidati, pa pozneje so jo neverniki razdjali. Sedanja cerkev sicer ni tolika; pa v njeni sredi je ostanek svete hiše, kjer je Gospod stanoval s svojo Materjo in svojim rednikom; je votlina neobširna, nekoliko stopnic nižje pod cerkvijo. Prava Sveta hiša pa ni več tukaj; angeli so jo 10. maja 1291 pod turškimi napadi prenesli na Tersat pri Reki, kmalo po tem pa 10. decembra 1294 v Loreto v srednji Italii, kjer še zdaj biva to svetišče v sredi veličastne cerkve.

Carjigrad, glavno mesto turškega cesarstva.

Turki so tartarskega naroda, in se ločijo v več plemen; njih pravi sedeži so v srednji Azii. Od ondod so nektere plemena odrinile proti jugu in zahodu, ter so si s silnimi boji pridobile nove selišča. Naj bolj znan turški narod so Ozmani, ki so l. 1224 pred Mongoli pobegnili iz domačije, l. 1289 lastno kraljestvo pod sultanom Ozmanom vtemelili v Mali Azii, l. 1357 prestopili v Evropo, l. 1453 pod sultanom Muhamedom II. vničili greško cesarstvo, in dalje še več dežel si prisvojili v Evropi, sprednji Azii in Afriki. Njihovo glavno mesto je Carjigrad ali Konstantinopel.

Iz srednjega v černo morje gredo oske morske pota; naj poprej so Dardanele ali Helespont, potem je belo ali marmorsko morje, in h koncu Bospor ali traški kanal. Ondi, kjer je morje med Evropo in Azijo naj ožje, konec polotoka prav pripravnega za trgovstvo, so Greki iz Megare l. 656 pred Kr. vstavili novo selišče po imenu Bizanec. Novo selo si je kmalo opomoglo, je sicer večkrat stalo v ptuji oblasti, vendar je bilo vedno premožno trgovsko mesto, tudi ko je malo pred Kristusovim rojstvom prišlo pod rimsko gospostvo. L. 196 po Kr. je bilo mesto po cesarji Severu v vojski razdžano; pa l. 330 je cesar Konstantin na ondašnem kraji sozidal novi Rim, kot vladarski sedež na izhodni strani velicega rimskega cesarstva; po njem se je mesto dalje klicalo Konstantinopol, po slovensko pa se naj raje imenuje Carjigrad. Ko se je po smerti cesarja Teodozija rimsko cesarstvo razdelilo na dvoje, je Carjigrad ostal sedež izhodnih ali greških cesarjev, katerih versta se je začela z Arkadjem. Vnanji sovražniki so mnogokrat mestu protili, pa ubranilo se je, in sicer l. 669, 676 in 731 Arabljanom l. 987 in 1043 Rusom. Pa l. 1204 so križanci pod vodstvom beneškega vojvoda Dandola vzeli Carjigrad in latinsko cesarstvo ondi vstavili; tisto je stalo do l. 1261, dokler se rodovina prejšnjih greških cesarjev ni povernila z Mihelom VIII. Od slej pa so ozmanski Turki greškemu cesarstvu jemali deželo za deželo, da je v zadnje ostal sam Carjigrad. L. 1453 so Turki z veliko silo napadli mesto; junaško sicer se je branil zadnji greški cesar Konstantin XI., pa v hudem boji je zgubil prestol in življenje; in Carjigrad je od tod glavno turško mesto.

Carjigrad je ob morji na sedmerih gričih v prekrasni okolici tako postavljen, da se vse mesto pred očmi polagama v krogu vzdiguje, in da noben kraj na zemlji od daleč ne daje tako lepega razgleda. Vender znotraj so ulice večjidel oske, malo čedne, hiše bolj nizke in za velik del lesene; javnih trgov je le malo, naj večji med tistimi je Atmejdan, ostanek nekdanjega tekališča. Med stavbami je mnogo mohamedanskih mošej, za 485. Naj večja med njimi je Aja Sofija, nekdanja cerkev svete Sofije

ali modrosti Božje, ki jo je sozidal cesar Justinijan I. 532; tista je delana v podobi enakoramnega križa z mnogimi kupljami, pa vsi keršanski spominki so iz nje spravljeni, in namesti križa je verhi polomesec. Pa tudi keršanskih cerkev se več nahaja, in sicer za Greke in za Armence, soedinjene in nešoedinjene. Naj večje poslopje je Serajl ali stanovališče turškega sultana, njegovih žen, višjih in nižjih služabnikov; sozidal ga je sultan Muhamed II., obsega pa mnogo posebnih stavb, mošej in vertov, tako da ima sam zase podobo velicega mesta. Znameniti so dalje bazarji ali tergovske lope, v katerih se prodaja razno blago, blago velike dragote in lepote; mnogo je tacih bazarjev, samo da jim je dostikrat ogenj nevaren. Tudi se nahaja mnogo javnih kopališč, ker Turki kot sploh Jutrovci se radi obilno umivajo in kopajo.

Menil bi kdo, da Turki ne skerbijo za učenost; vender se dobiva v Carjemgradu na 400 začetnih ljudskih šol, in 300 učilnic za mohamedansko duhovščino. V novejšem času so bile tudi bolj učene šole vtemeljene, za naravoslovje, računstvo, zdravilstvo, vojaštvo. Tudi obertnija ni zanemarjena; tista se sicer peča bolj z blagom, ki je za Jutrovo ugodno, z usnjem, svilnatmi, z zlatom in srebrom vdelanimi tkaninami, pogrinjali in drugim. Tergovstvo je tudi obilno, zakaj v Carjemgradu se blago premenjava med izhodom in zahodom.

Mesto samo ima 2 milji in pol v okolici, in je na suhi strani s starim, trojnim in močnim zidom zavarovano; starih stolpov in terdnjav je le ena ostala, grad s sedmerimi stolpi. Zunaj mesta pa je še petnajst predmestij; znamenite med njimi so Galata, kjer stanujejo evropejski tergovci, Pera, kjer bivajo poslanci evropejskih vladarjev, in Skutari unstran morskega kanala na azijskem bregu.

Stanovavcov ima Carjigrad veliko število, in iz raznih narodov; vseh duš skupaj se šteje na 900.000, in sicer 400.000 Turkov, 250.000 Armencov, 150.000 Grekov, 40.000 Judov in 40.000 Frankov ali Evropejcov.

Ogled po domovini.

Gorica, pravo slovensko mesto.

Imena Gorice ni spremenil ne Italijan ne Nemeč toliko, da bi se mu ne znala slovenska korenika. Kakor imé, tako je začetje tega mesta slovensko, in tako tudi še njegov sedANJI značaj po večjini ostaja slovenski. Po besedah nekterih nekdanjih pisateljev bi se utegnilo soditi, da je v tej strani starodavni čas stala neka Noreja; pa gotovega se o tej reči ne da spoznati. Gorica se po tem imenu v pisnih pervikrat bere še le l. 949, vendar se kaže, da je mesto že takrat zadosti veljavno bilo, ker je imelo premožne stanovavce. L. 1001 je cesar Oton III. polovico Goriškega mesta dal patriarhu Janezu IV., polovico pa Verihenu, furlanskemu knezu. Krog l. 1120 se pervikrat bere lastni goriški knez, Majnard z bratom Engelbertom; od tedaj je Gorica imela dolgo lastne gospode, ki so dobili tudi drugod posesti po Istrii, Krajni in Korotanu, so tudi nekaj časa bili koroški vojvodi. L. 1500 je umerl poslednji goriški knez Leonard, ter je Gorico zapustil cesarju Maksimilijanu I., in od tedaj tista ostaja avstrijanskim vladarjem v oblasti. Od l. 1751 je v Gorici nadškofijstvo vstavljeno, ker je papež Benedikt XIV. akvilejski patriarhat odpravil.

Gorica stoji na levem bregu dereče Soče, v prijazni rodovitni ravnini, obdana z vinskimi griči; nad mestom se kaže na višavi grad, nekdanji sedež goriških knezov, pod gradom je veliki terg, Travnik imenovan. Mesto se loči v staro gornje, in v novo spodnje mesto; zraven je še dvoje predmestje, Placuta in s. Rok. Med stavbami je znamenita stolna cerkev s. Hilarija in Tacijana, ki jo je kneginja Katarina začela zidati l. 1365, in je bila dovršena l. 1400; posebno lep pri tej cerkvi je veliki kor. Fara je bila tukaj še pred l. 1334, ko je Henrik Vendenberski za župnika bil postavljen; prvi nadškof pa je bil ondi l. 1752 Karol Mihael grof Atemski. Razun té cerkve ste še farne s. Ignacija

v mestu, in s. Vida pred mestom, in podfarne s. Andreja in s. Roka. Dalje sta v mestu dva samostana, očetov kapucinov in uršularic; ste tudi dve bolnišnici, usmiljenih bratov in usmiljenih sester. Zmed družih stavb so znamenite, nadškofova palača, deželna hiša in vojaško poslopje. Deželnih vredov ima tukaj svoj sedež okrožno predstojništvo za gorisko knežijo, in okrožna sodnija. Učilnih naprav ima mesto zadosti; bogoslovsko učilnico s semeniščem, višji gimnazi in realko, zraven več ljudskih šol. Kar se tiče obertnije, Gorica je ne pušča v nemar, ima fabrike za usnje, svilo, rozolj, posodo in drugo.

Stanovavcov se zdaj šteje na 14.000, vmes je več kot polovica Slovincov, nekaj je Nemcov, drugi so Italijani in Furlani. Po takem se Gorica še zmiraj sme za slovensko šteti, dasiravno bi jo en del njenih stanovavcov rad vso poitalijančil.

Blizo mesta na prijaznem griču v Kostanjevici je samostan očetov francižkanov; tisti so l. 1811 semkaj prišli namesti karmelitov, ki so bili tukaj l. 1649 vpeljani. Poprej pa je bil v mestu francižkanski samostan pri cerkvi sv. Katarine, ki ga je sv. Anton Paduanski l. 1226 vtemeljlil. Dalje od Gorice pa je sloveča božja pot pri cerkvi Marije Device na Sveti gori; ta božja pot je bila znana že pred l. 1376, sedanja lepa in velika cerkev pa je bila doveršena in posvečena l. 1544; očetje francižkani so ondi imeli samostan od l. 1565 do l. 1786.

Cerkniško jezero, memo družih čudovito.

Slovenska zemlja se v svojem južno zahodnem delu proti jadranskemu morju prav posebno loči memo družih dežel na svetu. Doline niso podolgaste in na eno stran odperte, temuč bolj ali manj okrogle in zaperte kot kotli in niške; gore dostikrat ne kažejo ojstih verhov in grebenov, temuč so v višavi vse-dene in razširjene, in imajo prostorne pa ne gladke planjave, so znotraj polne jam in votlin; vode iztekajo iz tamnih votlin, gredo nekaj časa po verhu

zemlje, se zopet skrivajo in zopet iztekajo. Tako Reka prihaja pod Ternovem na dan, pri Škocijanu blizu Divače gre v zemljo, in čez štiri milje pri Divinu izteka kot Timav v morje, kakor je bilo že Rimljanom znano. Nasproti Pivka izvira unstran Šempetra, gre pri Postojni v jamo, se pri Planini zopet pokaže in ponikne kot Unec, in pri Verhniki izteka kot Ljubljana. Pri Lašicah gre več potokov v zemljo, unstran hribov izvirajo kot Kerka; enaka je s potoki pri Ribnici in v Kočevji, tečejo po svetlem in po teminah, in v zadnje se iztakajo v Kolpo. V versto tacih vod gre tudi Cerkniško jezero; priteka in odteka, je obilno suho in zopet polno.

Cerknica je precej velik terg na Notranjskem, pol milje od železniške postaje pri Rakeku, in šteje do 1500 duš. Ondašna farna cerkev je gotične oblike, zidana po tem, ko so staro cerkev l. 1472 Turki požgali; pa fara je ondi zelo stara, že l. 1261 se spominja, in ravno od farne cerkve ima terg svoje ime. Da je v rimskih časih v tej strani že neki kraj stal, pričuje staro zidovje in razni stari denar, ki se nahaja na Gradišči pod Cerknico. Od terga ima dolina in jezero svoje ime.

Cerkniška dolina je miljo dolga in pol milje široka; 1820 čevljev je visoko nad morjem. Obdaja jo na zahodni strani Javornik s svojimi nižjimi berdi 4006 čevlj. visok, na izhodni strani pa Slivnica, do 3523 čevlj. vzdignjena; proti jugu in proti severju nižji bregovi dolino zapirajo proti Ložu in Rakeku. Ker se v to dolino voda iz vseh strani vkupaj steka, odtoka pa nima zadosti odpertega, tedaj se proti jugu od Cerkniškega terga dela jezero, o povodnih ne samo dolgo, temuč tudi široko. Od juga prihaja Loški veliki Oberh, in teče po vsem dolgem jezeru; priteka skozi podzemeljsko votlino iz druge nekoliko višje doline, ki leži med Snežnikom, 5332 čevlj. visokim, in Ložem, starim mestom. Od izhoda se v jezero vlivata Cerknišica in Steberšica, ki obé svoje vode dobujete iz Obloškega verhovja; zraven teh so še nekateri manjši potoki, ki po daljšem in krajšem teku pomagajo jezero napajati. O deževji se odpirajo še podzemeljski brezni na strani visocega Ja-

vornika, in iz večjih in manjših jam in votlin izlivajo mnogo vode v jezero; naj več vode dajete Vranja jama in Suhadolica; Sitarica, Tresenec in Zemun jo z močjo mečejo na dan, druge jame jo bolj po malem donašajo. Jezero ob suši kaže le nekatere potoke in luže, in samo zadnji kraj bolj poln; o deževji pa se kmalo narase, da je za tri četerti milje dolgo, in za pol drugo četert široko. Z vodo se prikaže veliko povodnih tic, zlasti raznih rac, dalje pa pride veliko tudi rib iz globočin v jezero. Po sredi jezera takrat ostajajo štirji otoki, Vornek z Otoško vasjo in cerkvijo, Benedke, velika in mala Gorica.

Navadno se jezerske vode odtakajo na severni strani; sprejemate jih dve jami, velika in mala Karlovica, ki se imenujete po starem podertem gradu Karlovcu, ki je stal višje na njima na griču. Voda od ondod teče v zahodni strani od Rakeka pod zemljo, se vmes kot Rakeški potok dvakrat pokaže in skrije, pri Sevški in Rakeški zagi, in dalje Planini nasproti, ki je le 1450 čevlj. nad morjem, prihaja na dan pri Mlinih, ter se združi s Pivko; obe vodi skupaj se poleg Planine imenujete Unec, in proti Ljubljani delate Ljubljanico. Kadar je pa jezero po povodnji se napolnilo, takrat je še mnogo družih jam in votlin pripravljenih, da se obilne vode hitreje praznijo namreč: Vodonos, Rešeto, Rejtje, Kotel, Liviše, Ponikva, Bobnarica in druge. Če tedaj zlasti o poletji za daljši čas nastopi suho vreme, vse tiste odpertine vodo bolj in bolj požirajo, in v kacih dveh ali treh tednih potem se večji del jezera pokaže suh. Pri takem odtekanji jezera se začne obilen ribji lov, ker povodna žival zastaja v nižjih globinah; posušeni svet se potem pokriva z obilno travo, in donaša obilno sena o svojem času.

Cerkniško jezero je bilo že Rimljanom znano; Luško jezero (*lacus lugeus*) se imenuje pri nekdanjem zemljopiscu, ki pripoveduje, da od Tersta je memo tega jezera tergovska pot nižje šla proti Kolpi. Kaže se, kakor da bi nekdanje ime bilo v zvezi starega Loža, ki se po logu ali gojzdu tako imenuje. Lož pa je res star kraj; nekdanje japodsko mesto nad Ložem se je zvalo Terpon, in je tudi v rimskih časih moglo nekaj veljati, ker se ondi mnogo starin

nahaja. Pozneji čas se bere že l. 1221 fara v Ložu, in l. 1477 je terg po cesarji Frideriku dobil mestne pravice. Kar pa se tiče Cerkniškega jezera, se o ribških pravicah ondašnih tudi bere v starih listinah, na pr. l. 1371; ribištvo je namreč ondi kdaj imela za polovico Postojnska grajšina, za polovico pa Planinska, Loška in Nadliška, iz perva vse v najem od Akvilejskih patriarhov, kot zemeljskih gospodov.

Tisučletni spomin sv. Cirila in Metodja.

V letu 863 sta prišla brata Ciril in Metodi na Moravsko, in sta ondi začela apostoljsko delo za slovanske rodove; v letu 1863 bo ravno 1000 let preteklo od tistega početka, in tedaj je spodobno, ta spomin bolj slovesno obhajati. To se ima goditi ondi, kjer počivajo častiti ostanki sv. Metodja, kjer je on tudi iz perva evangeljsko službo opravljal s svojim bratom Cirilom, in pozneje svoj škofovski sedež imel postavljen, namreč v Velehradu poleg Hradiša na Moravskem. V ta spomin bodi tukaj apostoljsko djanje svetih bratov nekoliko razloženo, zlasti od té strani, kolikor je obsegalo slovenski narod.

Da se djanje sv. Cirila in Metoda med slovanskimi narodi bolj pojasni, je treba določiti, kako je pri tistih pred njunim prihodom stalo s keršanstvom. Slovenski narod na južni strani dereče Drave je sv. vero prejel po akvilejskih patriarhih, na severni strani pa po solnograških nadškofih. Kolikor daleč je segala oblast akvilejske cerkve, je sveta vera še vedno nekaj moči ohranila od prvih keršanskih časov, ko je svoj začetek tukaj dobila po sv. Marku evangelistu, in se razširila po prvem škofu Mohorji in njegovih naslednikih. Kar zadeva pozneji čas, se je doslej malo popisane našlo o apostoljskem delu akvilejskih višjih pastirjev med Slovenci; pa zadosti je v življenji sv. Pavlina patriarha povedano s tem, da je on po evangeljskem oznanovanji korotanske ljudstva in sosedne narode pripeljal h Kristusovi veri.

Kolikor se tiče nasproti Slovincov na severni

strani Drave v Korotanu in nižje v Panonii, je iz perva med tistimi manj evangeljske setve ostajalo; dalje pa se oznanovanje sv. evangelija po solnograških nadškofih nahaja zadosti na tanko popisano. Bere se razloženo delo sv. Virgilija od l. 753 naprej v Korotanu v dneh vojvodo Kajtimara in Valduha; dalje djanje nadškofov Arnona, Adelrama, Liuprama in Adalvina od l. 798 do l. 873 v Panonii v dneh vojvodov Privina in Kocela, imenovani so tudi namestni škofje, ktere so tisti višji pastirji postavili v Korotonu in v Panonii. Kar zadeva potem drugi slovanski narod višje poleg Donave, Morave in Nitrave, namreč Moravane, tistim je iz perva sveta vera oznanovana bila od druge nemške škofije, namreč po Pasavskih višjih pastirjih, katerim je bil cesar Karol veliki to skerb izročil. Pasavski škof Reginar je l. 818 kerstil vojvoda Mojmira in množico Moravanov; od l. 840 dalje je Reginarjev naslednik Hartvik opravljal apostoljsko službo med Slavani unstran Donave. V tistem času so bile že cerkve v Olomucu in Bernu, kakor se posnema iz starih listin; tudi v Velehradu, kjer je bil vojvodov sedež, je stala že takrat ali pa še poprej keršanska cerkev.

Po takem je bilo keršanstvo med slovanskimi narodi tastran in unstran Donave že v prvi polovici devetega stoletji zadosti obilno zasajeno. Vender je nekaj ljudstva, zlasti unstran Donave še v neveri zastajalo; spreobrnjenci pa tudi v veri niso bili še toliko uterjeni, ker oznanovci svete vere, zlasti nemški dostikrat niso razumeli njih jezika. Tedaj se lahko sodi, kako si je ljudstvo želelo tacih učnikov, kateri so mu znali v domačem jeziku govoriti. Ravno taka učenika pa sta bila sv. Ciril in Metodi.

Ciril, ali kakor se je iz perva imenoval Konstantin in pa Metodi sta bila brata, rojena v Solunu na Greškem iz plemenite hiše; ker je v Solunu in v okolici veliko Slovanov bilo naseljenih, tedaj jima je bil slovanski govor zraven greškega od doma znan. Skerbna za učenost in pobožnost sta si izvolila miniški stan, in sta živela v samostanu naj poprej v Solunu; potem sta v Carjemgradu stopila v cerkveno službo, in za mašnika bila posvečena. Ondi se je Ciril kazal vnetega za čisto keršansko

resnico, ter se je nasproti oglasil posiljenemu patriarhu Fociju, ki je kriv nauk o človeški duši izustil na dan. Potem se mu je pot odperla tudi drugim narodom oznanovati sveti evangeli. Kazari, čudski narod poleg črnega morja, so greškega cesarja Mihaela III. prosili pravih učencov, ker so se med njimi verske zmote bile zasejale. K njim je bil l. 861 poslan Konstantin, se je kmalo naučil njihovega jezika, ter jih je po tem preverniti k čistemu keršanskemu spoznanju. Takrat je bil tudi toliko srečen, da je našel ostanke sv. Klemenca papeža, ki je ondi za sveto vero pregnan in v morje veržen sklenil svoje življenje.

Kmalo po tem, ko se je bil povernil v Carjigrad, je bil Konstantin s svojim bratom Metodjem vred poklican v drugo stran, da sta postala aposteljna velikemu slovanskemu narodu. Moravski vojvoda Rastislav, ki bi bil svojemu ljudstvu rad dobil bolj ugodnih verskih učencov, je l. 862 cesarja Mihaela v Carjemgradu prosil tacih, ker mu je Konstantin ravno od svojega djanja med Kazari bil znan prišel. O tem poklicu se je Konstantinu zdelo, da je Božja volja, in tedaj se je z vsem duhom namenjemu delo vdal. Pred drugim se mu je kazalo potrebno znajti pot, da bi se slovanski jezik ne samo govoril, temuč tudi pisal; in tedaj je znašel nov slovanski pravopis. Dolgo se je menilo, da je Konstantinova najdba tisto pisanje, ki se imenuje Cirilica; pa preiskovanja novejšega časa so bolj verjetno pokazale, da je Glagolica izvirna Konstantinova pisava. Ko je sveti mož doveršil to najdbo, je precej berila in evangelije, ki se berejo pri svetem opravilu, pretolmačil v slovenski jezik; tako pripravljen se je z bratom napolil k Moravanom, ter je k njim došel l. 863; seboj je prinesel tudi ostanke sv. Klemenca.

Radostno je ljudstvo sprejelo nova učencika, veselo in častno jima je naproti šlo, ko sta se približala Velehradu. Polna svete vneme sta po tem začela evangeljsko službo, tega gotovo ne brez dovolitve tudašnega pasavskega škofa Hartvika; učila sta ljudstvo, trebila luliko, ki se je bila pomešala na njivo keršanske čede, trudila sta se tudi, zmed ljudstva pridobiti mladih evangeljskih delavcov, ter sta tiste

vadila v znanji svetih resnic in v opravljanji cerkvene službe. Tako sta delala do l. 867. Vender če se je apostoljsko delo hotelo z obilnišim sadom opravljati, je bilo potreba, da je dežela prejela domačega škofa; pasavski pastirski stol je bil preveč oddaljen. V listih je bila tedaj ta potreba papežu Nikolaju I. sporočena; povedano je bilo tudi bogato evangeljsko delo svetih bratov, naznanjena njuna pravovernost in zvestoba do apostoljskega stola. Za to prošnjo se je z moravskim vojvodom Rastislavom tudi združil panonski vojvoda Kocel; tudi tisti je za svoje ljudstvo želel bolj ugodnih učencikov. Na to je papež z listom poklical v Rim oba brata Konstantina in Metodja.

Ko sveta brata dojdeta v Rim, je bil papež Nikolaj I. že umerl; pa radostno ji je sprejel njegov naslednik Hadrijan II., ker sta prinesla seboj svetinje zveličanega papeža Klemenca, in so se o tej priložnosti mnogi čudeži nad bolniki pokazali. Papež tudi, spoznati njuno vero in zvestobo, je posvetil oba brata Konstantina in Metoda za škofa, njune učence pa je odbral za mašnike in levite; takrat je bilo Konstantinu tudi ime spremenjeno, in klical se je dalje Ciril. Pa svetemu možu ni bilo odločeno, da bi se bil dalje trudil na zemlji; ločitev s tega sveta se mu je razodela blizo, in res je štirideset dni po dohodu v Rim mirno zaspal v Gospodu, 14. februarja 868. Njegovi častiti ostanki so se v kamnitnem grobu častno spravili v cerkvi sv. Klemenca.

Tako je Metodi sam ostal za apostoljsko delo. Papež Hadrijan II. je v pospeh svete vere med slovanskimi narodi za koristno spoznal, za Moravijo in Panonijo posebnega nadškofa odločiti, in staro panonsko nadškofijo obuditi; tedaj je Metodju, kakor se kaže iz listov papeža Janeza VIII., izročil tako višjo oblast. Iz Rima vernivši se je bil Metodi častno sprejet v Panonii pri vojvodu Kocelu, ter se je dalje obernal na Moravsko; na dvoru vojvoda Rastislava in drugod po deželi je zdaj skerbno opravljal duhovno pastirstvo. Kmalo je začel s svojimi učenci vred cerkveno službo, sveto mašo, svete zakramente in duhovne ure v slovenskem jeziku opravljati; njegov namen je bil, izročeno ljudstvo po taki

poti ložje in stanovitniše v pravem spoznanji in v resnični pobožnosti uterditi. Vender mu tukaj ni bilo dano svojega dela brez opovira izpeljevati; zakaj že l. 868 se je začela huda vojska med Moravani in Nemci, in Rastislav se je komaj ubranil silnemu napadu, pa kmalo ga je njegov stričnik Svatopluk izdal sovražniku v roke. Ko se je potem Svatopluk sam vojvodstva polastil, Metodi ni imel pokoja v deželi; novi knez je bil namreč zlo nasprotnega duha do njega. Tedaj se je sveti mož l. 870 v Panonijo, v drugi del svoje škofije obernal, je bil pri vojvodu Kocelu radostno sprejet, in je ondi se trudil v apostoljskem delu; slovensko ljudstvo se je zdaj veseilo, ko je pri svetem opravilo slišalo ljube domače glasove. Sicer je početje Metodjevo našlo nasprotnike, in zastonj tega je šla pritožba pred papeža Janeza VIII.; papežev poslanec, Jakinski škof Pavel, ki je to reč imel preiskati, je potolažil vse nasprotje, in Metodi je dalje mirno delal v svojem pastirstvu. Še je papež potem tudi Horvaško stran sporočil svetemu možu, ter je vojvoda Muntimera l. 874 po listu opominjal, naj se poverne pod panonsko škofijo.

Tukaj se smé vprašati, kako daleč je apostoljsko delo s. Metodja segalo med Slovenci; ali je zadevalo vso slovensko zemljo, ali samo njeni izhodni del proti Donavi. Odgovor se lahko da, če se pomni, koliko slovenske zemlje da je takrat obsegala Panonija, in kako da cerkvena postava nikomur ne dopuša segati čez meje svoje škofije. V jugu Panonija tiste dni ni več tako nisko segala, kakor v rimskem času, temuč je imela Dravo za mejo; v zahodu pa so višje od Drave še tisti hribje bili za mejnike, ki so se pri Rimljanih imenovali cetske gore, in se stegujejo med Muro in Rabo, potem med Anizo in Murico, in se končavajo z Dunajskim gojzdom. Poleg starih listin so se Ptuj, Strade in Jablanica (Aflenz), ki so zdaj pri Štajerskem, prištevale še k Panonii; dalje se je k Panonii pisala vsa tista ogerska stran, ki je ob Rabi in Zali med Donavo in Dravo, kjer so med drugimi kraji Pečuh, Lendava, Kisek, Subotišče in Zalavar (Moosburg), — nekdanji sedež panonskih vojvodov Privina in Kocela. Po takem so samo tisti Slovenci, kateri so

v teh mejah stanovali, Metodja imeli za višjega pastirja; drugi so spadali pod akvilejskega patriarha in pa pod solnograškega nadškofa, Drava je po razsodbi cesarja Karola velicega mejila tiste dve škofii.

Slovenska zemlja poleg gorejne Drave in Mure, ki se je pri Rimljanih pisala za sredozemeljski Norik, se je pozneje vsa štela za Korotan; ondi so takrat imenovane cerkve pri Gospejsveti nad Celjovcom, v Tiburnii nad Beljakom, in v Undrimi nad Sekovim. Tukaj in sicer v severni strani od Drave, so solnograški nadškofje tudi v Metodjevih dneh brez opovire opravljali duhovsko pastirstvo; tudi se v njihovih tožbah nikjer ne nahaja spomina, da bi bil Metodi stopal čez korotanske meje. Enako je bilo na južni strani dereče Drave, kolikor daleč so stanovali Slovenci; akvilejski patriarhi, kakor se nahaja v tedajšnjih listinah, so brez opovire rabili svojo oblast do panonske meje. Spadala je namreč pod akvilejsko cerkev Slovenska stran med Dravo in Kolpo poleg Savinje, Save in Kerke, dalje Krajna poleg gorejne Save, Istrija ob jadranskem morji, slovenski del Furlanije poleg Soče, in del Korotana na južnem podravskega bregu.

Tedaj ob Muri in gorejni Dravi, ob Savi in Soči Metodi ni delal kakor višji pastir; tisti kraji so stali pod drugimi škofi. Pa po drugačni strani je njegovo djanje imelo veliko vpliva na keršanske Slovence med Dravo in jadranskim morjem, in tudi na sosedne Horvate. Tisti kraji so se namreč tedajnji čas močno nagibali proti izhodni cerkvi, in so bili na tem se ločiti od rimske cerkve in apostoljskega stola, enako, kakor je vsiljeni patriarh Foci Carjigraško cerkev hotel odcepiti od zveze s papežem. Metodi pa, sam zvest apostoljskemu stolu, je bil tukej srednik in pripomočnik, da so tudi kraji ob Savi in jadranskem morji ostali v zvezi z rimsko cerkvijo. Zatoraj je papež Janez VIII. opominjal horvaškega vojvoda Muntimera, raji naj se vda pod panonsko škofijo, in ne stopa k greški stranki; tudi vojvoda Sedislava in Branimira je on v družih listih poterdoval v edinosti z rimsko cerkvijo. Na drugi strani je ravno ta papež svaril patriarha akvilejskega Valperta, ker je sprejemal liste odcepljenega carjigraškega

patrijarha Focija; Ninskega škofa Teodozija pa je hvalil, in duhovščino Špitalske cerkve z nadškofom Teodorom vred je tolažil zastran zvestobe do apostolskega stola.

Od Metodja je ravno v starih listinah pisano, da se je mudil v Istrii in Dalmaciji; ne more se drugzega soditi, kakor da si je on na tem potu prizadeval, edinost z rimsko cerkvijo v teh krajih zaterditi, in vsako odcepljenje odverniti; verjetno je, da mu je papež o drugem njegovem prihodu v Rim še posebej sporočila dal do škofov v tistih krajih. Da je Metodi v Istrii in Dalmaciji opraviti imel, za to so pričča še sedanji ostanki slovenskega obreda v teh deželah, ki se po navadi imenuje glagolitski. Preiskave novejših časov namreč kažejo, da slovenski obred, ki ga je Metodi vpeljal, ni bil po obredu greške cerkve obravnan, kakor se nahaja še današnji čas pri Srbih in Rusih; ampak nasproti je spričano, da Metodjev obred je bil enak z obredom rimske cerkve, ravno tako, kakor se dobiva pri Glagolitih v Istrii in Dalmaciji.

Dokler je panonski vojvoda Kocel živel, je Metodi brez ovirkov zamogel svojo duhovno službo opravljati v južnem delu svoje škofije, in tudi bližnjim sosedom proti jugu v korist biti. Kadar je pa Kocel življenje zgubil, kar se l. 877 ali 878 v nekem boji zgodilo, potem sveti mož tukaj ni imel zadosti varnosti pred svojimi nasprotniki; tedaj se je zopet umaknil v Moravijo, in ondi je pri vojvodu Svatopluku več prijaznosti našel kakor poprej. Takrat, l. 878 ali 879, je prišel česki vojvoda Borivoj s svojo soprogo Ljudomilo v Velehrad na dvor moravskega Svatopluka; Metodi ga je preobernal h keršanski veri, je njega in vojvodinjo in trideset českih plemenitnikov kerstil. Med českim narodom sicer takrat keršanstvo ni bilo celoma neznan, pa spreobernitev Borivojeva je tudi vse ljudstvo nagnila k sveti veri.

Vender Metodjevi nasprotniki zmed nemške duhovščine niso mirovali; dolžili so svetega moža, da uči verske zmote, in za zlo so mu šteli, da je Božjo službo opravljal v slovenskem jeziku. Po takem so tudi Svatopluka v dvome pripravili, je li Metodi pravoveren učenik ali ne. Z nova je bil tedaj po-

božni škof tožen pri papeži Janezu VIII.; tisti se je budil, če bi li kaj takega zamoglo res biti, in je po istu Metodja poklical v Rim. Ondi je bila ta reč v škofovskem zboru preiskana; Metodi je bil v vsem pravoveren spoznan, in v svojem redu kot panonski in moravski nadškof poterjen, in vse to je papež z posebnim listom Svatopluku dal na znanje. Tudi je višji poglavar svete cerkve za dobro spoznal, naj se slovenskemu ljudstvu v domačem jeziku Božja beseda znanuje, ter je dalje slovensko pisavo pohvalil, ki je bila najdena po modrem Cirilu. Zraven je tudi izrekel, da pravi veri ni nasproti, če se sveta maša poje v slovenskem jeziku, ali sveti evangeli v tistega dobro pretolmačen bere, ali opravila duhovnih ur v enakem ravnaajo. Po želji vojvoda Svatopluka je papež še drugega škofa Vihnika posvetil za panonsko škofijo, s tem, da naj bo svojemu nadškofu v vsem okoren, kar je po cerkvenih postavah.

Tako je višja cerkvena razsodba dobro iztekla za Metodja, in v duhu pokrepčan, se je povernil na Moravsko. Vender ondi ni našel pokoja pred svojimi nasprotniki; laž, zvijača in sila se je zoper njega rabila; celo njegov poddružni škof Vihnik se je zoper njega ustavljal, in je marsikaj njemu nasproti očeval. Metodi se je za tega voljo v papeža Janeza VIII. za pomoč obrnil; in tisti ga je l. 881 v ubeznjivem in zaupnem listu po očetovsko potolažil, in v gotovi in neutrudnem apostoljskem delu poterdil. V nekaj časa pa se je stan svetega moža na boljše obrnil. Vojvoda Svatopluk je bil toliko srečen, da je l. 882 z vojsko odtegnil oblasti nemških vladarjev, in da je velikost in mogočnost moravskega gospostva obilno zvišal; po takem tudi nasprotniki med nemškega duhovstva in plemstva Metodju niso mogli več žalega delati. Tedaj je tudi keršanska era med moravskim narodom večjo moč dobivala; Metodjevo goreče prizadevanje je sveti cerkvi pripeljalo obilno spoznovavcov, in njegovo resno ravnanje je zboljšalo življenje in obnašanje prostega ljudstva.

Tako je Metodi blizo sedemnajst let opravljal svoje pastirstvo; tek je dokončal, vero ohranil; ter

pričakoval krono za svojo pravičnost. In ker je bil Bogu ljub, se je za njega približal čas miru in pokoja po terpljenji in stiski, čas plačila za toliko truda in dela. Na Moravskem v Velehradu, kjer je začel svoje apostoljsko delo, je tudi tisto dokončal. V cvetno nedeljo je zadnjikrat prišel v cerkev, kjer je bila obilna množica vernikov zbrana; imel je kratek govor, blagoslovil je vojvoda, duhovščino in vse ljudstvo, ter je rekel: Čujte pri meni, otroci! do tretjega dneva. Tako se je tudi zgodilo. Ko je napočil tretji dan, je rekel: Gospod v tvoje roke zročim svojo dušo. In tako je zaspal v rokah mašnikov 6. aprila 885 po Kr.

Njegovi učenci so mu skazali poslednjo čast, so za njega opravili cerkvene molitve po latinsko in po slovensko, so za njega darovali sveto daritev, in so njegovo truplo k pokoju djali v stolni cerkvi v Velehradu za altarjem Marije Device Božje Matere. Nesošteta množica ljudstva je prišla k njegovemu pogrebu, in dobro ljudstvo je jokalo po svojem učniku in pastirju, kateri je vsem vse bil, da bi bil vse pridobil.

Friderik Baraga, rojen Slovenc, amerikalanski škof.

(S podobšino.)

Friderik Baraga, dobro znani apostoljski delavec med Indijani v severni Ameriki, je bil rojen 29. junija 1797 v Mali vasi, malem gradiču, ki ga je takrat imel njegov oče, v Doberniški fari v dolejni Krajni. Kot edini sin je imel biti dedič očetovega posestva, h kateremu je pozneje prišla Trebanska grajšina; ko je tedaj latinske šole dokončal v Ljubljani, se je z veliko pridnostjo vdal učenju deželnega prava na Dunaji. Takrat pa je spoznal svoj pravi poklic, namreč poklic za duhovski stan; pripomoglo je k takemu spoznanju to, da je imel stanovanje blizu pobožnega in umnega bogoslovskega učenika Dr. Pletza. Tedaj je znamenito posestvo svoji sestri Amalii zaročnici Greselnovi prepustil, da bi se tako

zamogel celoma vdati v službo Gospodovo; doveršil je v Ljubljani bogoslovski uk, in je bil 21. septembra 1823 za mašnika posvečen.

Tedaj je bil za duhovnega pomočnika poslan naj poprej v Smartno pred Kranjem, in po tem v Metliko; veliko gorečnost in neomagan trud je kazal v voditvi duš, ki želijo se z Bogom terdneje soediniti. Od tega je priča še vedno živi spomin na njega v gorenski in dolenski strani; od tega so priče tudi pobožne bukve, ki jih je po slovensko v duhu in z besedo sv. Alfonza Ligvorjana spisal, namreč Dušna paša, in Obiskovanje sv. rešnjega Telesa. Takrat je prišel Cincinatski škof Edvard Fenvik iz severne Amerike na Dunaj, ter je za podporo američanskih misijonov ondi bratovščino sv. Leopolda v stan spravil; veliko je pripovedoval o pomanjkanji duhovnov in o zapuščenji stanovavcov tistih krajev, kjer so velik del še divjaki bivali. To je na drugo stran, v misijone k delu poklicalo Baraga, ki je bil vedno željen, več in več duš pridobiti Gospodu.

Po svoji prošnji je bil sprejet od Cincinatskega škofa, izpuščen tudi od svojega višjega pastirja, in vzdignil se je proti koncu l. 1830 na pot v severno Ameriko. V spomladi l. 1831 je bil po tem po svoji želji poslan kot misijonar k cerkvi sv. Petra pod Krivim drevesom (Arbre croche) v gornjem Mičiganu; ondi stoji zdaj mesto Little Traverse, takrat pa je bilo že nekaj spreobrnjencov iz rodu Otava-Indijanov, ki so bili že nekoliko omikani. Pisma, ki jih je pošiljal do svojih znancov v Evropo, zadosi svetlo spričujejo, koliko je ta vneti oznanovavec svete vere imel uterpeti, koliko je imel po duhu in po telesu se truditi, pa kako marsiktero duhovno veselje je tudi našel in občutil, ker je ondi in v bolj bližnji in bolj daljni okolici veliko novih vernikov pridobil. Tiste pisma tudi kažejo, kako močno se je v vsem tem zanašal v pomoč Gospodovo in brambo njegove presvete Matere Marije. Kar se tiče pozemeljske pomoči, je dobival sicer podporo od bratovščine sv. Leopolda in iz svoje domačije; pa vse to je rabil v prid svojih ljubljenih Indijanov in v zlepšanje Božje službe, malo je vprašal za svojo zložnost.

Med tem so se bile cerkve tudi v družih straneh severne Amerike pomnožile, in nove škofije so bile vstavljene; novi škof za gornji Mičigan je bil Friderik Resé v Detroitu. Z njegovim dovoljenjem je Baraga l. 1834 novo postajo napravil med Potovatomies - Indijani, ki so bolj proti jugu poleg reke Grandriverja stanovali, pa še malo omikani bili. Novi misijon se je klical pri sv. Marii; ondi je zvesti Gospodovi služabnik sicer veliko več težav imel prenesti, pa si je kmalo večjo keršansko srenjo pridobil. Drugo leto, namreč 1835, se je obrnil k ubogim Očipve - Indijanom unstran Mičiganskega jezera, in je vtemeljil postajo Lapointe pri Gornjem jezeru; tudi ondi je kmalo imel veliko spreobrnjenjencov.

Da bi si novih in obilnih pripomočkov za svoje misijone dobil, se je Baraga proti koncu l. 1836 povernil v Evropo, je obiskal Pariz, Dunaj, in tudi svojo domačijo na Kranjskem; tukaj je dal nove pobožne bukve po slovensko, namreč Zlate jabelka, in druge bukve o severnoamerikanskih Indijanih po nemško na svetlo. Z marsikterimi pridobki obdarovan se je v drugi polovici l. 1837 spet povernil nazaj v svoj misijon; nova iz kamnja zidana cerkev namesti poprejšne lesene s skorjami pokrite je kmalo kazala nekaj sadu njegovega evropskega potovanja. Po tem ga je njegov višji pastir postavil za svojega namestnika v krajini Viskonsin imenovani; tedaj se je njegovo djanje razun tesne misijonske postaje še bolj razširjalo na bližnje in daljne kraje med Gornjim in Mičiganskim jezerom, vmes tudi k sv. Marii (Sant de st. Marie), kjer je zdaj novi škofijski sedež. L. 1843 se je preselil na postajo L' Anse, ki je nekoliko bolj proti severju; ondi se je deset let z veliko gorečnostjo trudil za spreobrnjenje nevernih in za poterjenje vernih Indijanov.

Delo neutredenega misijonarja se je veliko pospešilo potem, da se je kmalo indijanskega jezika navadil, tako da je lahko sam brez tolmača govoril z njimi, tudi bukve pisal za njihovo podučenje in za podporo družih misijonarjev. Perve njegove bukve v očipveskem jeziku, ki je z otavskim soroden, so bile molitne, pesemske in podučivne bukve, l. 1837 v Parizu, l. 1843 v Ljubljani in potem mnogokrat v

Ameriki natisnjene; njihovi napis je: Gete Dibadjimovin gaie dach Nitam Mekate - okwanaieg oga-gikwiwiniwan. Za tem so sledile l. 1846: Katolik gagikwe - masinaigan, ali katoliške govorske bukve, in Katolik anamie - masinaigan, ali katoliške molitne bukve; l. 1850 pa Katolik enemiad o nanagatawendamowinan, to je, premišljevanja katoliškega kristijana. Potem je l. 1850 dal teoretično in praktično slovnico očipveskega jezika, in l. 1853 slovník očipveskega jezika z angleškim na svetlo. (Očipveski jezik ima to posebnost, da nima glasu za l, r, f in u).

Skerbno delo vnetega misijonarja je sicer pred drugim obsegalo dušni blagor ljubljenih Indijanov; vendar tudi njihovo telesno dobro ni bilo memo puščano. Indijani so se navadili na stanovitne selišča, na delavnost in pridnost; so se naučili hiše staviti, polje obdelovati, živino rediti; učilnice so se med njimi začele, rokodelstva so se prikazale na dan. Tako so se prejšni divji narodi časoma začeli verstiti med omikane ljudstva. Zgled in pospeh častitega g. Friderika Baraga je tudi družih misijonarjev privabil iz Avstrijskega, zlasti pa iz Slovenske zemlje. Iz Kranjskega so šli v Ameriko duhovni gospodje Fr. Pirc, A. Skopec, J. Godec, pozneje še J. Mrak, L. Lavtižar, ki je sicer ondi umerl, J. Čebul in A. Andolšek, iz Goriškega pa g. J. Štibil; razun teh sta tudi v Ameriki očeta franciškanskega reda Oton Skola, ki je zdaj v Asisii na Italijanskem v pokoji, in Leon Osredkar, oba iz Krajskega.

Toliko nevtrudeno in rodovitno delo g. Friderika Baraga ni moglo neznano ostati; papež Pij IX. so ga izvolili za apostoljskega namestnika v gornjem Mičiganu, ter so ga imenovali za Amizonskega škofa; nadškof Janez Purcell v Cincinnati ga je 1. novembra 1853 v to posvetil. Novi škof je potem šel v Evropo, si poiskat mašnikov in družih pomočkov za svojo škofijo, ki je le veliko potreb kazala, se poklonit tudi svetemu Očetu v Rim in mu priporočit svojo v daljavi nabrano čedo. Na tej poti je prečastiti mož obiskal Ljubljano, Dunaj in Rim; je povsod bil prav prijazno in spodobno sprejet, in je tudi vse po željah svojih opravil. V spomladi l. 1854 se je zopet povernil v Ameriko; ondi so ga

njegovi ljubljeni Indijani s toliko večjem veseljem sprejeli, ker so zdaj pervikrat škofa vidili v svoji sredi.

Ker keršanstvo v teh daljnih krajih toliko pospeha ima, in se ljudstvo po novih naseljencih bolj in bolj množi, so papež Pij IX. l. 1856 ondi stanovitno škofijo odločili, in mesto pri S. Marii na iztoku Gornjega jezera za škofov sedež namenili. Ondi tedaj pobožni višji pastir še vedno opravlja svojo službo, obiskuje stare in nove postaje z ravno tisto ponižnostjo, pohlevnostjo in gorečnostjo, kakor nekdanji čas; obilne leta in mnoge prenesene težave niso v stanu zmanjšati njegovega hrepenenja, več in več duš za nebeško kraljestvo pridobiti ali bolj zagotoviti. G. Mrak je častitemu škofu kot namestnik v duhovnih rečeh na strani in tako oskerbuje bolj oddaljeni konec tiste škofije. Sveta vera pa tudi ondi če dalje večjo moč in lepoto kaže; v mnogih krajih, kjer so o prihodu novega škofa še lesene cerkve bile, so zdaj zidane; šole in druge dobre naprave ne manjkajo, tudi samostansko življenje se ondi že pričinja.

Obilen je sad pridnega dela gorečega moža.

Gospodarstvo, obertstvo in tergovstvo na Slovenski zemlji v starem času.

Če se današnje čase rado od tega govori, kako naj se kmetovanje, obertnija in terževanje pospešuje med narodom: ne bo neprijetno pogledati v nekdanji čas, kako je takrat stalo s temi rečmi.

Slovenska zemlja zadeva v italijanske mejnike; ob kraji tedaj ima nekoliko bolj srečno lego, višje pa je bolj gorata in merzla, tedaj ne toliko rodovitna. Tako poočitujejo tudi nekdanji zemljopisci to zemljo, ki se je takrat ločila v Istrijo, Norik in Panonijo. Krog Akvileje v lepi ravnini poleg Soče se je vidilo drevje v verstah posajeno; vmes so bile terte preprežene in kviško speljane, tako da se je vsa planjava vidila kot z venci ozalšana. Blizo Tersta je rastlo drago vino Pucinsko, ki ga je cesarica Julija,

Avgustova zaročnica, toliko cenila, da tudi v Rimu je le tacega rabila. Ob morskem kraji je zemlja rodila dobre sadove, zlasti je imela oljke in terte; tedaj je cesar Maksimin ob Soči toliko vinskih sodcov našel, da je iz njih most čez reko mogel narediti. Notranji kraji so bili bolj nerodovitni; vender tudi v japonskih hribih je rastlo žito in proso.

Dalje v deželi noriški so bili griči, ki so se dali prav obdelovati, in zopet doline, ki so bile dobro obdelane. Na panonskih ravninah se je rabilo drevo in kopača svoj čas, in lepo obsejana je bila zemlja; in serp se je zopet svoj čas brusil, in spravljal obilni sad.

Nižje ob Savi in Dravi so bile solnčne gorice, in vinogradi so na njihovih straneh se bolj ali manj gosto kazali. Pa tudi gojzdov se ni manjkalo nekđaj v teh deželah. Panonija je rodila dosti hrastja in želoda, julske in noriške planine so bile z gostimi logi zaraščene; pa tudi v primorji niso bile gole pečine; Istrijani in Liburni so imeli dosti lesa za svoje ladije, ob Timavu je stal lep log. Gojzdi in zraven lepi pašniki so dali tudi razno živino lepo rediti. Stari latinski pesnik Virgili vé zadosti prepevati od lepe živinice in veselih pastirjev o visosih planinah, o noriških gričih in o pašnikih poleg Timava, nasproti pa tudi od hude živinske kuge, ki je zelene trate spraznila, in pastirja pregnala.

Pa stari stanovavec slovenske zemlje ni bil samo kmet in obdelovavec polja in gorice; marsiktero drugačno delo in obertnijo so znale njegove roke. Zemlja je hranjevala bogate zaklade v svojem krilu skrite. Noriške rudne jame so dajale železa, in njihove kovačije jekla, da neki stari pesnik primeró daje: več je noriška zemlja dajala bogastva z obilnim železom, kakor španski svet s svojo rumeno zlato rudo. Vender tudi zlato se je dobivalo v noriških hribih; že blizo Akvileje se je nahajalo zlato posebno višje pri Tavriskih, ki so stanovali v bolj goratem Noriku. Ko so se tisti zlati rudniki našli, se je po pripovedi starega pisatelja, cena zlata po celi Italii precej za tretji del ponížala. Tedaj se je denar iz zlata in družega blaga koval v Akvileji in Siscii, narejale so se mnogotere drage lepotine. Pa tudi kovačev za železo in jeklo se ni manjkalo,

norški meči so bili sloveči; društva kovačev so pisane na starih kamnih v Akvileji, Terstu in Celji.

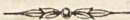
Drugačna obertnija se je tudi nahajala. Kako so naši predniki znali kamen obdelovati, zidati male in velike stavbe, o tem pričujejo mnogoteri kamnati spominki, ostanki mestnih ozidij, tempeljnov, glediš in stolpov, bodi si v Akvileji, Terstu, Poli, Ljubljani, ali pri Celjovcu, Celji, Ptujem in dalje. Dobro so znali tudi les obdelavati; liburnske ladije so bile naj hitreje za morje, za vino so imeli sode, ne mehov kakor drugod, in vozov tudi obilno za prevaževanje blaga; v Akvileji se na kamnih berejo društva lesarjev in ogljarjev. Glinjo in ilovico so vedili tudi dobro rabiti; marsikteri ostanki skled, verčev in loncov se nahajajo v starih razvalinah, velike in terdne opeke se kažejo v zidovih in vodotočih. Pa tudi tkanine raznega načina so se vedile v deželi napravljati; bere se v starih pisateljih o mnogobarvanih, z zlatom in srebrom pretkanih oblačilih.

Kar se tiče v zadnje tergovstva, je tudi o tistem zadosti pisano pri nekdanjih zgodovinarjih. Akvileja je bila poglavitno teržišče med italijanskimi in ilirskimi deželami; ponujala je silo reči, ki so se skupaj speljale po rekah in cestah, tergovcom in brodarjem, ki so prišli po morji; zopet je z morja mnogotere reči dajala višjim deželam potrebne, ki niso bile toliko bogate in rodovitne. Iz notranjih dežel je prihajala živina, kože, sir, osek, med, les, lesena posoda, planinsko zelišče, marmor, železo, jeklo, tudi sužnji; od morja se je prepeljavalo vino olje, drage oblačile lepotine.

Ceste so šle od Akvileje na vse strani, proti Italii, čez Norik in Panonijo proti Donavi, poleg morja čez Istrijo in Dalmacijo proti izhodu. Na pr. cesta je šla iz Akvileje za Sočo na Virun pri Celjovcu in Norejo pod Judenburgom proti gornji Donavi; zopet čez Julske planine ali Hrušico na Emono, sedanjo Ljubljano, in od ondod po eni strani na Celje in Petov ali Ptuj proti srednji Donavi, po drugi strani na Noviodun pri Kerškem in Siscijo ali Sisek prote spodnji Donavi; dalje čez Tergeste ali Terst, Tarsatiko pri Reki, Senijo ali Senj dalje v Ilirijo. Nasproti so primorci brodarili toliko, da so

bili še pred prihodom Rimljanov sloveči kot dobri mornarji; po rekah pa, po Navportu ali Ljubljani in Savi, so se ladije vozile že veliko let pred rimskim gospodstvom; tisti nasledniki, ki so staro Emono zidali, so prišli po vodi na ta kraj.

Tako je stalo z gospodarstvom in trgovstvom na slovenski zemlji pred 2000 leti; in bi Slovenec sedanji čas ne hotel se gibati, in si na vsako stran pomagati, da bi zopet v boljši stan prišel?

P E S M I.

S. Ciril in Metodi.

1.

Kdo pač brata sta častita?
Se po vidu ptujca zdita,
Mniha kot v izhodni strani,
Spisi vajnih knjig neznani.

2.

Daleč prideva, povesta,
Iz mogočnih carov mesta;
Knige pa so evangeli,
Ga Slovenci boste umeli.

3.

Večna slava vama bodi,
Draga nam, Ciril, Metodi!
Nam aposteljna sta sveta,
Toljko za naš blagor vneta.

4.

Kteri pred so nas učili,
So po ptuje govorili;
Vidva uk po naše znasta,
Sveti red po naše dasta.

5.

Večna slava vama bodi,
Draga nam, Ciril, Metodi!
V veri sta nas poterdila,
In pred zmoto ohranila.

Sveta Marjeta.

(Poleg stare pesmi.)

Stoji, stoji tam beli grad,
Pod gradom jezero je zad;
Pa v jezeru je čudna zver,
Je zmaj, ki tacga ni nikjer.
Ga dobro pasti morajo,
So dali že živinco vso;

Je versta na ljudi prišla,
Storijo kmalo sklep leta:
„Mu dajmo le Marjetico,
Jezusovo služabnico;
Z Marjetico nič zgube ni.“
Kaj pa Marjetica stori?

Gre v izbo svojo pisano ,
 Obleče sukno višnjevo ,
 Pasico vzame si zlato ,
 Gre pred globoko jezero .
 Pa srečal jo je mlad junak ,
 Oj mlad junak , serčan vojak ;
 Junak je sveti Juri sam .
 Ji pravi : „Kaj ti sveta dam ?
 Greš pred globoko jezero ,
 Berž tudi zmaj priplaval bo ,
 Pasico verzi mu na vrat ,
 Še stori sveti križ takrat ;
 Bo zmaj ponižen in krotak ,
 Da ni še bil nikoli tak“ .
 Marjeta gre pred jezero ,
 Nad zmajem vse stori tako ;
 Pasico verže mu na vrat ,

Stori še sveti križ takrat ,
 Je zmaj ponižen in krotak ,
 Da ni še bil nikoli tak ;
 Pohleven ves jo uboga rad ,
 Da pelje ga pred beli grad .
 Pa prejde velik strah ljudi ,
 Veliko, malo vse beži .
 Pa sveti Juri govori :
 „Nikar ne bojte se zveri ;
 Spoznajte pravega Boga ,
 Sprejmiti vero v Kristusa .
 Končal jez z Bogom zmaja bom ,
 Od sile te vas rešil bom“ .
 Obernejo se vsi v Boga ,
 Sprejmejo vero v Kristusa ;
 Pa sveti Juri vzdigne meč ,
 In mahne zveri glavo preč .

Z a k l a d .

Na ležišči mož je stari ,
 Ker bolezen njega kvari ;
 Skliče skup sinove svoje :
 „Slušajte besede moje“ .

Tak on pravi s slabim glasom ;
 Ker je h koncu s svojim časom .
 „Glejte moram se ločiti ,
 In kaj hočem vam pustiti“ ?

Moja hišica ni draga ,
 Tudi malo v njej je blaga ;
 Ni storiti vas zemljane ,
 Sam vinograd vam ostane !

V tem pa so zakladi skriti ,
 Le skušajte jih dobiti .
 V drugem Bog pa z vami bodi ,
 V njega strahu vsak naj hodi“ .

Oče reči več ne more ,
 Ker slabost ga zdaj premore ;
 Že mertvaški pot mu pride ,
 Duša v boljši svet odide .

V grob ga spravijo po smerti
 Zvesti otroci vsi poterti
 Zdaj v vinogradu kopajo ,
 Zadnji rek v spominu imajo :

„Da so tam zakladi skriti ,
 Naj jih skušajo dobiti“ .
 So pregrebli svet ta celi ,
 Pa zaklada ne zadeli .

Terte pa zdaj več rodijo ,
 In sinovi se učijo :
 „Da zaklad bo v sebi imela
 Zemlja , če se dobro dela“ .

